BETWEEN FRIENDS. AN INTERWAR IDEOLOGICAL DIALOGUE

Ștefan Firică[1]
Assist. Ph.D., Faculty of Letters, University of Bucharest

Abstract:The "young generations" spread across Europe in the 1900-1930s were not only groups who shared a common intellectual platform, but also crucibles to build up new ideas and launch them into the public space. Such was the case of the Romanian "young generation", educated under the formative influence of the University teacher Nae Ionescu. While a general horizon of significance was accepted by most of the group members, there was room for personal innovation too. This article shows how a travelling concept – to use the phrase coined by Mieke Bal (2002) – gained new dimensions in the writings of two coevals and friends, Mircea Vulcănescu and Mircea Eliade. While the former devised the term "resigned historicism" in the field of generational sociology, the latter enlarged upon it and provided it with a mystical / religious counterpart, "soteria". Thus, a friendly dialogue mushroomed into several non-fictional and fictional fragments, resulting in the development of two twin and complementing concepts, that may be looked upon as a Romanian contribution to the interwar pan-European Existentialist vocabulary.

Keywords: travelling concepts, Existentialism, "resigned historicism", "soteria", Mircea Vulcănescu, Mircea Eliade

Într-un proiect ideologic ambițios din anii 1933-'34, Mircea Vulcănescu lansează un concept de răsunet cel puțin în cercul nu tocmai restrâns, de-acum, al „tinerei generații": „istorismul prin resemnare". Sintagma, deși oarecum nefirească filologic, prinde în redacțiile presei prietene de dreapta, și într-un interval scurt se înregistrează un val de reacții din partea lui Emil Cioran, Constantin Noica, Mircea Eliade sau Petru Manoliu. O parte dintre aceștia se simțeau, pe bună dreptate, vizați de polemica amicală declanșată, demonstrativ, de Vulcănescu, a cărui intenție vădită era de a forma un nou subcurent ideologic în vadul „tinerei generații". Dintre toate, răspunsul cel mai complex l-a furnizat Eliade, nu doar în câteva articole de direcție, dar și prin intermediul unor eroi ficționali pe care îi pune în mișcare într-o serie de romane concepute în aceeași perioadă.

Istorism prin resemnare

Mac Linscott Ricketts a observat că personajul David Dragu transpune cel mai fidel figura autorului, în *Întoarcerea din rai* și în *Huliganii*. Miopia, gesticulația neobosită sunt detaliile fizice care l-ar evoca pe Eliade însuși (Linscott Ricketts 2004 II: 297). Dav păstrează un legământ al castității făcut în clasa a VI-a de liceu și scrie eseuri patetice de preamărire a virginității, masculinității, fără îndoială din aceeași făină ca *Apologia virilității* sau *Virilitate și asceză*. Proiectul lui adolescentin îl rezumă singur, într-un monolog interior ținut cu pumnii strânși:

„să te creezi pe tine, om adevărat, om întreg, ca dintr-o bucată de granit; asta înseamnă un sens al existenței, singurul sens: să te *faci*, bucată cu bucată, împotriva tuturor slăbiciunilor, a tentațiilor, a căderilor" (Eliade 1995b: 73).

[1] This work was supported by a grant of the Ministry of Research and Innovation, CNCS - UEFISCDI, project number 21 / 2018, PN-III-P1-1.1-PD-2016-0142, within PNCDI III.

BDD-A28279 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:10 UTC)

Căderea tinerilor în sex epuizează spiritul, așa că el își fixează un program rigorist de canalizare a energiei în întreprinderi strict intelectuale, pentru a atinge piscuri ale cunoașterii. Autoconstrucția lui urmează principiile pedagogice ale unui Dr. Jules Payot, autor al *best-seller*-ului *Educația voinței*, devorat și de Eliade în adolescență. Cartea, adresată studențimii de 18-25 de ani, discuta despre modul în care „inteligența" poate stăpâni „viscerele", prin strângerea șurubului voinței. Identitatea la care aspiră Dav e una pur spirituală, a „duhului" purgat de ispitele „cărnii", ca să păstrăm dualitatea din eseurile junelui Eliade. Condiția acestui ascetism fiind singurătatea, personajul se străduiește să se smulgă de legăturile familiale, mari consumatoare de resurse, crede el. Și Dav e unul dintre „sufletele tari" care detestă atașamentele, sau s-ar vrea unul. S-ar dori izolat în garsoniera închiriată, drămuindu-și timpul între mersul la redacție și scrisul la tratatul de etică, reducându-și orele de somn, ca să le înmulțească pe cele de studiu, dar tot atunci boala tatălui îl țintuiește de casa părintească, îl face să își piardă vremea și mai ales indiferența superioară. Tribulațiile lui trebuie înțelese ca variații ale binomului captivitate / libertate. Iar lanțul servituții este vinovăția, față de oamenii care îl obligă la reciprocitate prin sentimente, binefaceri și bune intenții. Se simte „nenorocit, sufocat" (idem: 18) de rude, de prieteni și ne dăm seama că revolta lui se îndreaptă de fapt către totalitatea relațiilor umane, comunitatea: „O furie oarbă năvăli în el, contra acestui oraș luminat și sinistru, contra oamenilor care treceau fericiți pe stradă, contra birourilor de aici, contra oricui" (idem: 166). Cheia elevației este, pentru tânărul Dav, fuga din comunitate.

Numai că în viața lui se întâmplă un eveniment care îl smulge de pe orbita intelectuală autistă visată: tatăl moare, iar el se trezește cu responsabilitatea unei familii de întreținut și, mai ales, a unei surori de măritat. Atunci ia el decizia unei schimbări majore de destin: dă misiunea lui „înaltă", „eroică", „ascetică" pentru o alta, umanitară, socială, altruistă. David Dragu din *Huliganii* va preda franceza la un liceu obscur de provincie, va da bani în casă și își va face griji pentru viitorul Gettei. Traiectoria lui a fost desenată tocmai pentru a ilustra teoria lui Vulcănescu despre „istorismul prin resemnare", considerată a fi una dintre tendințele absolvenților de facultate din anii '30. Sociologul credea că numai pe un asemenea sacrificiu de sine al elitelor se poate clădi progresul țării:

„*Cheia întregei aritudini a istorismului resemnării stă-n convingerea că întărirea vieții în comun nu-i cu putință decât dacă o pleiadă a celor mai buni ai generației se vor hotărî să se sacrifice, să renunțe la împlinirea lor, la autorealizarea lor, pentru binele celor mai mulți*" (Vulcănescu 1996: 51).

Reprosul cel mai frecvent care i s-a adus acestei idei a fost că o asemenea „atitudine" ar duce la înghițirea pleiadei în valurile mediocrității. În apărarea lui, Vulcănescu a realizat cât de prețios era exemplul lui Dav, pe care l-a folosit ca material didactic, într-o conferință. Un tânăr din specia lui va decide benevol, iată, să abandoneze problemele „care vin din Sirius" (idem: 50) și se va coborî în istoria contingentă, dându-și obolul pentru binele obștesc. Împins de o triplă motivație (sete de realitate, solidaritate, modestie), el ajunge „să renunțe la el însuși pentru a servi" (idem: 38). De remarcat că imaginarul pus în joc e preponderent religios (slujire, ascultare, jertfă, mântuire), inclusiv când vine vorba despre riscul major al acestei opțiuni existențiale, care e ratarea (îngroparea talantului, pierderea în lume). Dav, din nou, dă glas anxietății de bază a modelului, ambivalența sacrificiu-ratare: pe de o parte, el transcende dificultățile și reușește să-și finalizeze tratatul de etică, publicându-l cu oarecare succes, pe de alta, e ros de temerea că și-ar fi trădat aspirațiile. Eroul problematizează tema „provinciei care ratează", fiindu-i atribuit optimismul stenic din articolele autorului (vezi *Provincia „ratează"?...*, 1938, în 1990 II: 211-213; *Provincia și legionarismul*, 1938, în „Dosarul" Eliade V: 261-264), conform căruia o personalitate autentică nu poate fi învinsă de

BDD-A28279 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:10 UTC)

circumstanțele istorice, oricât de vitrege. Și totuși, Dav însuși a căpătat o tentă mai cenușie. Autorul a știut să încapsuleze, în el, tensiunile interne din teoria vulcănesciană și a avut inspirația de a nu le anula cu o rezolvare facilă.

Sensul simili-monahal al acestei „asceze a vieții sociale" (Vulcănescu 1996: 38) a putut fi formulat și în alt vocabular decât cel creștin. În întoarcerea în lume a lui Dav, Linscott Ricketts a văzut soluția din *Bhagavad Gita*, combinată cu principiul *ahimsa*, al compasiunii față de orice ființă vie (2004 I: 635).

Soteria

Fumisteria mistică, rarefiată la David Dragu, se densifică în cazul lui Pavel Anicet. Biografia eroului are puține axe: dragostele paralele pentru Una și Ghighi, curmate printr-o sinucidere aparent inexplicabilă. Motivația ezoterică din spatele gestului fatal reprezintă una dintre mizele majore ale *Întoarcerii din rai*. De ce ar prefera moartea un tânăr care are toate datele pentru a se bucura de viață, ar trebui să se întrebe cititorul, la finalul *Întoarcerii din rai*.Prin Pavel, Eliade vrea să creeze ceea ce el numea un personaj-mit: unul dotat cu o conștiință teoretică a lumii și care să rezume prin gesturile lui o întreagă spiritualitate națională (Eliade 1939: 82-86). Cei care îi citeau publicistica au putut detecta această linie de interpretare, dintre ei, cel mai îndrăzneț fiind Octav Șuluțiu, care vedea în Pavel versiunea modernizată a ciobanului mioritic, prin seninătatea deplină cu care contemplează moartea (*Dosarul Eliade* IV: 81-83). Un arhetip actualizat care să vivifieze o presupusă metafizică românească ancestrală, așadar. Alt comentator a plasat personajul la intersecția mai multor doctrine hinduse, ca ilustrare a salvării în *nirvana* (Linscott Ricketts 2004: 637). Ambele rute exegetice l-ar fi satisfăcut pe Eliade, savantul în devenire crezând la vremea aceea în convergența, la infinit, a folclorului românesc cu spiritualitățile orientale, în ceea ce privește valorizarea pozitivă a suferinței și a morții (Eliade 1939: 124-126).

Iluminarea morții ca extaz o are Pavel, subit, în timpul unei plimbări, privind o vitrină oarecare, într-o după-amiază care nu anunța nimic deosebit. Se creează o tensiune epistemologică între viață (vid, dualitate, multilateralitate, împrăștiere) și moarte (plenitudine, recuperarea unității pierdute), separate printr-un prag al disperării, dincolo de care se întinde o mare a liniștii:

„O moarte fără desperare, pornind totuși de la o trăire desperată. O moarte senină, căci numai acela care moare senin poate întâmpina marea unitate de dincolo, se poate contopi desăvârșit cu buna unitate de dincolo... Oricât ai suferi, dar să fii senin în ceasul morții... Să vrei să mori pentru că nu poți trăi altfel, nu poți trăi în împărțiri, în dualitate, în multilateralitate" (Eliade 1995b: 208).

Pavel nu pare să creadă într-o lume de dincolo, ceea ce nu îl face mai puțin euforic în privința capacității de a atinge cunoașterea absolută prin moarte:

„în clipa cuprinderii morții, în clipa realizării acelei unități supreme, ai într-o clipă de extaz toată cunoașterea existenței; a adevăratei existențe, nu a vieții pe care o trăim cu toții aici" (idem: 238).

Răspunzător pentru acest tip de cunoaștere este un eu transcendent, care luminează cu intermitențe și în timpul vieții, în clipe de grație ca aceea petrecută de Pavel la intersecția străzilor bucureștene. Restul existenței e trăit de un eu cotidian, cenușiu, fabricat convenabil în funcție de circumstanțe:

BDD-A28279 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:10 UTC)

„Adevărul e că știu cine sunt, știu mai ales când sunt eu unul adevărat, născut iar nu făcut – și când sunt simplă scoică radiofonică prinzând unde și emițând nostalgii ce nu-mi aparțin. Când citesc, când răspund la întrebările d-lui Jerbea, când lucrez pentru șef, când îmi pierd vremea cu vreun mamifer – nu sunt eu. Apuc cea dintâi mască ce mi-e la îndemână și mă port cu reactivitatea ei specifică. Dar câteodată, sunt eu însumi, apariție fulgurantă și instantanee care mă copleșește, mă transcende.
Atunci se avea, se regăsea, un Pavel cu înțelegere vertiginoasă, cu suflet de zeu, cu vreri cosmice. Acela sunt eu, iar restul timpului sunt un molusc polimorf și infinitesimal" (Eliade 1995b: 61-62).

Vocabularul subacvatic (scoica, molusca) îl știm din eseul *Romanul oceanografic* și figurează eul cotidian, văzut ca o masă gelatinoasă, nevertebrată, informă, sau ca o cavitate goală, în care ricoșează reverberațiile altora. Care nu are, așadar, o structură internă și nici o substanță autentică, zbătându-se inutil într-un regim al penumbrei. În contrast, eul „născut iar nu făcut" e o apariție fulgurantă, cu aptitudini „cosmice". Personajul e realizat pe o schemă dualistă, comună la Eliade, iar o comparație cu David Dragu se impune în acest punct. Ambii eroi au configurații binare, împărțiți fiind între un eu degradat și unul „adevărat". La amândoi, polul-masă îl reprezintă individul modern, atomizat în stări aproximative și incomplete, ca iubirile lui Pavel. Celălalt pol, încărcat cu semnificații superioare, diferă de la un caz la altul. Dav pariază pe efortul încăpățânat de automodelare în funcție de un program asumat, în timp ce Pavel crede într-o iluminare, o epifanie survenită spontan, fără preparări conștiente. Diferența-cheie e dintre o identitate (auto)construită și una revelată. Dav e omul alegerii, Pavel, al nehotărârii cultivate ca mod de a fi. Nu degeaba inima lui pendulează, până la sfârșit, între cele două femei: orice opțiune pozitivă ar aduce anularea unui rezervor de potențialități, incomparabil mai bogat, de aceea individul trebuie să își inhibe instinctul de a își degaja o cărare, un destin, din labirintul de traiectorii posibile. Orice decizie punctuală înseamnă ieșirea din totalitate și intrarea sub zodia relativismului, a risipirii. Putem sistematiza opoziția dintre eroi prin alte câteva perechi contrastive: voință vs. suspendarea voinței, acțiune vs. contemplație, întoarcere în lume vs. extramundaneitate. Avem, față în față, tipul „existențialist" și tipul „mistic", intenția lui Eliade fiind de a își pune în scenă cele două modele pe care le proiectase în mai multe eseuri, scrise în replică la teoria vulcănesciană a tendințelor tinerei generații. Cea mai succintă (și, într-un sens, platonică) descriere a lor o găsim în 1934: *soteria* și *sympathia* sunt „încercarea de salvare, de mântuire, de ieșire din lume – și încercarea de a găsi un suport în lume, de a iubi lumea, de a căuta armonia cu toată existența" (Eliade 1934: 1183). *Sympathia* adună sub aceeași umbrelă „istorismul resemnării" și „activismul prin disperare" de la Vulcănescu[2]. *Soteria* e un element nu inexistent, dar insuficient elaborat în tabelul acestuia. Inutil de precizat care dintre personaje se potrivește în tiparele cărei categorii. Așadar, până la un punct, experiențele lui Dav și Pavel converg, în sensul că ambii vor să se smulgă dintr-o captivitate – din celula familială (Dav) sau erotică (Pavel) – și se îndreaptă spre libertate, ceea ce pentru unul înseamnă creație culturală, iar pentru celălalt contemplație metafizică. Până la urmă, căile lor se despart, ducând către *sympathia*, respectiv *soteria*, către imanență, respectiv transcendență. Pavel e alternativa pe care Eliade o opune modelului etic propus de Vulcănescu (și reprezentat, în roman, prin Dav). Sinuciderea lui literală trebuie citită metaforic: ea înseamnă ieșirea de pe scena istoriei și, eventual, pătrunderea pe un plan ontologic superior.

Nu numai Pavel, ci și Petru Anicet reprezintă *soteria* ca soluție a desprinderii de cele lumești, într-o epocă politică frământată. Tânărul geniu componistic, ale cărui armonii muzicale înmărmuresc pe ascultătoarele neinvitate, crede la rândul lui, în sensul misticii

[2]Ea se va politiza vădit în articolul „Mântuire istorie, politică" din 1936 (Eliade 1990 II: 152-155), care reia dihotomia din 1934.

BDD-A28279 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:10 UTC)

orientale, că a contempla e mai important decât a face, având ca rezultat o desțărmurire a ființei: „Mi se pare că lucrul esenţial nu e acţiunea, ci găsirea de sine. Când vei înţelege cât de departe se întind hotarele fiinţei tale, atunci poţi face totul, şi într-un chip mult mai uşor” (Eliade 1995a: 54). Activitatea pe care o are în vedere se desfășoară pe palierul abstract al creației artistice, care, la rândul ei, nu e decât o fereastră către o inefabilă realitate ultimă. Aspirația către ea se reflectă în atracția către toposul absenței, către „deasupra” și „dincolo”: „Să poţi crea *orice,* să poţi întrece oricare dintre geniile muzicale şi totuşi să rămâi *deasupra,* indiferent faţă de opera ta, neutru, impasibil, asta e calea... [...] Simt însă că e ceva ultim, ceva *adevărat,* înapoia tuturor formelor şi vieţilor care vă consumă pe voi, vă consumă aşa, până la moarte...” (idem: 314). Cât de sus ar fi ajuns Petru Anicet în ierarhia creației nu știm, dar aflăm din *Jurnalul portughez* că i se rezerva o partitură solist în *Viață nouă*.

Romanele urmau să formeze o trilogie a tinereții și în acest ultim sens, spiritualist-transcendent. Pentru că Eliade acordă o dimensiune mitică vârstei cu pricina, pornind de la basmul românesc *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte*. (Iată, încă o dată, cum autorul mizează pe o propensiune specială a folclorului nostru către problematica nemuririi.) Oricine se află între 16 și 30 de ani are dreptul să spere la depășirea condiției umane, dintr-un optimism care nu e decât rodul unei biologii funcționale în parametri optimi. Dorința transcenderii limitelor ar fi, deci, pentru cei mulți, o simplă halucinație obținută printr-un fel de supradoză endorfinică, ce va dispărea imediat ce organismul își va reduce capacitatea, după cei 30 de ani. Dar există, cel puțin teoretic, și câțiva aleși pentru care visul nu a fost o simplă intoxicație și transmutația se produce:

„Sunt totuși anumiți oameni care își transsubstanțializează perfect tinerețea lor biologică în tinerețea din basmul românesc și universal. Așa au fost, ca să nu vorbim decât despre câțiva mari români, Eminescu, Hasdeu, Pârvan. Firește, mai sunt nenumărați alții, pe care nu-i știe nimeni, pentru că n-au lăsat 'opere' după ei.
A 'transmuta' fervoarea și plenitudinea tinereții biologice într-o 'tinerețe fără bătrânețe' este scopul oricărui tânăr. Mitul se cere, însă, totdeauna retrăit, reactualizat. N-are nicio importanță dacă majoritatea nu izbutește să îl experimenteze. Dacă 'îmbătrânesc' repede, automatizându-și viața, oprindu-și creșterea spirituală, ducând existență larvară și prea tristă până la hotarul morții. Mitul ispitește necontenit alte promoții, alte 'generații', alți tineri” („Mitul generației tinere”, 1935, în Eliade 1990 II: 110).

Urmează referirea precisă la „tânăra generație” română, care la 1927 jura pe „primatul spiritualității” și la 1935 făcea pasul decis în arena politică, mai ales înspre extrema dreaptă. Situația era foarte asemănătoare cu a „tinerelor generații” europene. Implicarea lor mai mult sau mai puțin pernicioasă, pe piața ideologiilor, Eliade o cauționează în numele celor câteva valori discrete de calibrul personalităților menționate. „Tinerele generații”, cu prestațiile lor uneori lamentabile în spațiul public, se văd aureolate de „tinerețea fără bătrânețe” din poveste. Politica și mitul comunică printr-un culoar rapid.

În roman, singurii care pot emite pretenții la plenitudine, transmutație, transsubstanțiere, din tagma unor Eminescu, Hasdeu, Pârvan și a altora uitați pentru a nu fi lăsat opere în urma lor, sunt frații Petru și Pavel, fiii cvasi-beatificatului Francisc Anicet, figuri cardinale în mulțimea de chipuri ale „tinerei generații”. Mântuirea pe care o caută ei, în sensul unui *exitus* din timp, contemplat și de medicul Zerlendi sau de Ștefan Viziru (din *Secretul doctorului Honigberger* și *Noaptea de Sânziene*), nu e politică. Eliade, el însuși angrenat tot mai strâns în sistemul ideologic de dreapta în momentul redactării romanelor *Întoarcerea din rai*, *Huliganii* și *Viață nouă*, imaginează compensator, prin aceste personaje, o cale regală de evadare din contingent, printr-o pură experiență mistică sau estetică. Frații Anicet ilustrând ficțional salvarea din lumea politică, David Dragu personifică valențele

BDD-A28279 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:10 UTC)

implicării civice în viața comunității: personajele sunt măști românești din spatele cărora auzim vocalizele ideologice ale celor doi prieteni reali, Eliade și Vulcănescu.

BIBLIOGRAPHY

„Dosarele" Eliade: *„Dosarele" Mircea Eliade*, vol. I-V. Cuvânt înainte şi culegere de texte de Mircea Handoca, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 1998-2001.

Bal 2002: Mieke Bal, *Travelling Concepts in the Humanities: A Rough Guide (Green College Lecture Series)*, University of Toronto Press, Toronto – Buffalo – London.

Eliade 1934: Mircea Eliade, „Căile spiritului", *Azi*, Anul III, nr. 4, octombrie 1934, 1183-1185.

Eliade 1939: Mircea Eliade, *Fragmentarium*, Editura Vremea, București, 1939.

Eliade 1990: Mircea Eliade, *Profetism românesc*, vol. I-II, Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 1990

Eliade 1995a: Mircea Eliade, *Huliganii*, Ediție îngrijită și cuvânt înainte: Mircea Handoca, Editura Garamond Internațional, București, 1995.

Eliade 1995b: Mircea Eliade, *Întoarcerea din rai*, Ediție îngrijită și cuvânt înainte: Mircea Handoca, Editura Garamond Internațional, București, 1995.

Linscott Ricketts 2004: Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile româneşti ale lui Mircea Eliade,* Introducere la prima ediție și prefață la ediția românească de Mac Linscott Ricketts, În românește de Virginia Stănescu și Mihaela Gligor, Criterion Publishing, București, 2004

Vulcănescu 1996: Mircea Vulcănescu, *Dimensiunea românească a existenței*, vol. I-III, Selecția textelor, note și comentarii de Marin Diaconu și Zaharia Balica, Editura Eminescu.

BDD-A28279 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:10 UTC)